

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

132:3 • 2012

Sveriges historia bind 5: Et rikt 1700-tall

HILDE SANDVIK* *Universitetet i Oslo*

Elisabeth Mansén, *Sveriges historia 1721–1830* (Stockholm: Norstedts förlag 2011). 687 s.

Allerede den praktfulle villaen på omslaget på bind 5 i serien Sveriges historia signaliserer at dette skal handle om det rike, kulturelle 1700-tallet. Kunst, kultur, moter dominerer det nesten 700 sider lange bindet. Stockholm dominerer, og overklassens forbruk og idealer dominerer. Professor i idéhistorie Elisabeth Mansén, har ikke lagt vekt på å gi en tradisjonell, bred framstilling av Sverige og Finlands politiske, økonomiske og sosiale historie. To av 15 kapitler er viet befolkningen og landsbygda, og hun er raskt tilbake til hvordan skikker og levemåter behandles av de lærde i datidens tidsskrifter. En vakkert illustrert bok er det blitt, der en via innholdsfortegnelsens spennende titler lokkes inn i en rekke interessante enkeltartikler om kunst og kultur med klart hovedstadsperspektiv. En blir etter hvert godt kjent med de ledende familienes og hoffets seder og skikker, meninger og interessefelt. Som norsk leser overveldes en av den blomstrende svenske 1700-tallskulturen, teatrene, operaen, tidsskriftene, foreningene. Det er en velskrevet bok, som preges av kunnskapsrike skildringer av svensk åndsliv på 1700-tallet. Det er lett, lyst og fargerikt – både teksten og de nydelige illustrasjonene.

Disposisjon og innhold

Boka dekker perioden 1721 til 1830, fra Store nordiske krig fram til julirevolusjonen i Frankrike setter nye spørsmål på den politiske dagsordenen. Andre mulige avgrensninger som 1809 med tapet av Finland eller 1814

* Dr. Philos, førsteamanuensis i historie

med union med Norge, diskuteres. Mansén begrunner valget av 1830 med at det skjer en endring i den politiske kulturen; borgerlige og liberale strømninger preger deretter Sverige (s. 632). Utfordringen med denne avgrensningen viser seg å være at 1700-tallet tar det meste av plassen. Det tidlige 1800-tall, med de viktige politiske hendelsene med den revolusjonære riksdagen i 1809–10 og unionspolitikken i forhold til Norge fram til 1814 og i årene deretter er nevnt, men i liten grad analysert. Det spørs om ikke 1809 ville egnet seg bedre for forfatterens interessefelt.

Boka har ingen klar kronologisk disposisjon. De 15 tematiske kapitlene, stort sett på 30–50 sider hver, behandler tema fra hele perioden 1721–1830. Underavsnittene kan leses som frittstående to-siders artikler. Boka starter med en kort og velskrevet kapittel om krig og fred, der den utenrikspolitiske situasjonen etter Store nordiske krig fram til Napoleonskrigene danner rammen for en diskusjon av flere emner, bl. a. nasjonal identiteter. Finlands stilling diskuteres eksplisitt, men i mindre grad finsk nasjonalfølelse. Deretter følger et kapittel om reiser, kolonier og handel. Det Ostindiske selskapet, koloniene i Karibia, kosmopolitisme og reiseskildringer fra Sverige plasserer Sverige i den store verden. Knappe to sider om jernverk og jerneksport får plass i dette kapitlet. De neste 150 sidene er delt inn i fire kapitler om henholdsvis befolkning, jordbruk og landskap, hager og mat og stadsliv. Bokas siste 300 sider innledes med kapitler om mote, forbrytelse og straff, makt og monarki, offentlig debatt, religiøst mangfold og avsluttes med fire fyldige kapitler om vitenskap, arkitektur, musikk, teater, litteratur. Kapitlet om hager får omtrent like mange sider som kapitlet om jordbruk. Vekten er uvant og jeg har vansker med å forstå relevanskriteriet. Det måtte da være leservennlighet som selvsagt ikke skal undervurderes. I bokas forord skriver Mansén at hun ønsker å vekke, ikke svekke interessen for perioden.

Vurdert som historieverk savner jeg en klarere disposisjon og klarere vurderinger og forklaringer av kontinuitet og endring i politisk, økonomisk og sosial historie. Kort sagt mer resonnement og mindre beskrivelser. Utviklingen av Sveriges næringsgrunnlag i det relativt fredfulle 1700-tallet hadde vært en naturlig oppfølger av Villstrands bind 4. Jeg hadde også forventet at den rike svenske historieforskningen de senere årene skulle nedfelle seg klarerer i dette første store svenske historieverket for allmennt markedet på flere tiår. Noen avhandlinger og studier refereres, men hvorfor noe er med og andre ting er utelatt er ikke lett

å forstå. Jeg savner også tall og volum: I det beskrivende kapitlet om jordbruk nevnes ikke kornimporten fra Baltikum. Bondesamfunnet med sine vekslende rutiner beskrives nærmest som et lukket, selvforsynt univers, med en viss regional arbeidsdeling. Men rundt 30 % av Sveriges import store deler av 1700-tallet var korn, et anslag jeg ikke henter fra Mansén, men fra nyttige *Sveriges historia 1521–1809: stormaktsdröm och småstatsrealitet* av Göran Behre, Lars-Olof Larsson och Eva Österberg (1985) side 254. Hos Mansén er det luksusimporten og importen av kolonivarene som får plass i kapitlet om handel. Forfatteren sveiper innom jernverk og nevner utførsel av tjære fra Viborg. Men en grundig analyse av hvordan man på husholdsnivå kombinerte arbeid i eksportnæringer med gårdsbruk, får man ikke. Tilsvarende savner jeg en grundig presentasjon av betydningen gårdfarihandelen hadde for å føre velstand fra det rike Øst-Sverige over til det karrige Vest-Sverige via omfattende kredittnettverk for detaljhandel. Dette er beskrevet grundig i Pia Lundqvist, *Marknad på väg: den västgötska gårdfarihandeln 1790–1864* (2008). Nå er det 1700-tallets kritiske holdning til gårdfarihandelen leseren får presentert. Viktig nok, men leseren burde få vite mer.

Kjønnspektivet har stått sterkt i svensk historieforskning de senere år. Oppsiktsvekkende kunnskap om borgerenkenes stemmerett til riksdagen (Åsa Karlsson Sjögren) og grundige studier av hvordan kvinner fikk lide for den harde kriminaliseringen av utenomektenskaplig seksualitet (bl. a. Marie Lindstedt Cronberg) har gitt grunnlag for nordisk komparasjon. Noen forskningsresultater er nevnt i denne boka, men det komparative perspektivet mangler. Det lille som står om kvinners myndighet er veldig kort og ikke til å bli særlig opplyst av. En skulle tro dette ville interessere svenske lesere. Utviklingen av kvinners myndighetsrettslige stilling er grundig behandlet av Maria Ågren i *Domestic secrets: women and property in Sweden, 1600–1857* (2009) og i en rekke andre arbeider av Ågren. Ågren står ikke på Manséns litteraturliste. Men om kjønnspektivet er overraskende lite energisk gjennomført flere steder, er til gjengjeld både kjønnspektiv og energi til stede i det forfatteren kan best – idéhistorien.

Den idéhistorien som Mansén formidler er fascinerende rik, både på navn og tema. Det er en idéhistorie i vid forstand, der mange kulturuttrykk fra parykkmoter til operaer nevnes. Og det er en idéhistorie som omfatter fattig og rik, sentrum og periferi, men med klar vekt på kul-

turspredning fra sentrum. Noe har antakelig måttet utelates for å spares til neste bind. Viktige åndsmennesker som juristen Richert er ikke med her. Svenske lagkomiteen startet som kjent sitt arbeid i 1814 og publiserte sine første reformforslag midt på 1820-tallet, altså innen bokas periode. Kapitlet "Offentlig debatt" side 370–402 er grundig og opplysende om tidsskriftsflora, aviser, trykkefrihet og utbredelse. Kjønnsperspektivet er absolutt tilstede. 1700-tallets ledende litterater som Nordenflycht og feminister som Thorild og kunstnere som Pasch får omfattende beskrivelser. Kvinnenes adgang til lærdom, akademier og kunst diskuteres eksplisitt. På dette feltet er mye ny forskning oppsummert. Bokens litteraturliste bekrefter dette inntrykket. Denne typen bred idéhistorie – med blick også for kvinnene, er godt å lese og må være et viktig bidrag til svensk historieforståelse.

Endring og stabilitet

Forandring forklares i denne boka som oftest med opprettelsen av nye institusjoner. Opprettelsen av tegneakademiet "Ritareakademien" i 1735 får betydning for kunsten og at det opprettes kunsthandlere i Stockholm forklarer økning og kulturell spredning. I den korte oppsummeringen "Fred, frihet och förändring" skriver Mansén etter å ha skildret den kontinuitet som preget 1700-tallet; "Men under 1700-talet växer förändringen fram som ideal, eller åminstone som en positiv möjlighet." Utopien kunne plasseres i framtida (s. 631–632). Framskrittstroen i svensk åndsliv er godt underbygget i teksten. Så spørsmålet melder seg: Hvorfor skjedde ikke grunnleggende forandringer i samfunnsstrukturen? Hvilke var de konservative kreftene? I avslutningskapitlet peker Mansén på at de radikale kreftene ikke hadde tilgang til den formelle makten:

Det sker en politisering och radikaliserung av det offentliga samtalet under 1700-talets andra hälft. Det är mest adeln och bildningsaristokratien som protesterar, men de radikala grupperna formas delvis av personer som inte har tillgång til den formella makten: underbetalade ämbetsmän och icke beförade officerare, men också kvinnor, studenter och författare. (s. 630)

Hvis tilgang til den formelle makten er avgjørende for at ideer får gjennomslag, må det være et tankekors for forfatteren at hun i så liten grad behandler politisk historie. Hun understreker at fokus ikke er "kungar,

krig eller lagstiftning" (s. 632). Visst kan en klare seg uten dominans av konger og kriger i en bok for allmennpublikumet, men lovgivning er det vanskelig å forstå at en bør avgrense seg fra hvis en vil forklare og hvis en mener at tilgang til politisk makt er nødvendig for at ideer skal få gjennomslag.

Når det gjelder motstand mot endringer på landsbygda peker Mansén på godseierne, herrgårdskulturen (s. 198–200), som var kritiske til mobilitet, handel, særlig gårdifarihandlere, mangesysleri og importert luksuskonsum blant bøndene. "Herrgårdskulturens representanter var verbala och skrivkunninga", skriver Mansén (s. 199). Men denne nedlatende konservatismen er så vidt jeg kan se ikke drøftet videre i bokas siste kapitler om svensk åndsliv. Dermed får vi ikke vite om denne posisjonen ble utfordret i offentlig debatt og hvilket gjennomslag den i så fall hadde. Eller om det var ved den politiske makten herregårdsfolket hadde, at de hindret reform av lovgivning.

Når det gjelder debatten om standssamfunnet, savner jeg først og fremst en utnyttelse av muligheten den lange tidsperioden 1721–1830 gir til diskusjon av reform og reaksjon. Standssamfunnet behandles på sidene 152–161. Her innleder Mansén med å slå fast at stand strukturerte det svenske samfunnet og hadde lang tradisjoner, men at det kom kritikk av adelens privilegier særlig fra midten av 1700-tallet. "Tiderna, idéerna och språket hade ändrats, men inte plötsligt utant långsamt och under mycken tankemöda og diskussion." Her kunne Mansén ha utnyttet sitt lange tidsrom og drøftet kontinuitet og endring i standssamfunnet helt fram til 1830: Hvorfor kom endringene i adelens privilegier på riksdagen i 1809–10 og hvorfor besto standsriksdagen helt til 1866 til tross for at personprinsippet kom på dagsordenen alt i de første tiårene av 1800-tallet? En grundig drøfting av striden mellom Gustav III og adelen hadde også godt kunnet fått plass her. Som nevnt understreker Mansén at bind 5 av Sveriges historia ikke fokuserer på konger, kriger og lovgivning. Det knappe 20 siders kapitlet "Makt och monarki", dreier seg om konger, men i stor grad også om intriger (s. 343–369). Her får striden mellom Gustav III og adelen med høydepunktet rundt avskaffelsen av flere adelsprivilegier og innføring av tilnærmet enevelde i 1789 et par sider (s. 354–355). Jeg skulle ønsket Mansén hadde gitt svensk politisk historie større plass, og dermed i større grad kunne identifisert og diskutert motkreftene til den lyse forandringsviljen i svensk åndsliv som hun så fint skildrer.

Et kapittel der lovgivning er drøftet på en leseverdige måte er kapitlet "Brott och straff". Kapitlet viser at politikk og lovgivning slett ikke trenger å være avskrekkende for store leserkretser. Kjente spørsmål som barnemordparagrafens humanitet eller rasjonalisme presenteres. Charlotta Taubes modige arbeid mot Sveriges siste hekseprosess (1760!) og biskop Troilius er en vekker. Noe overraskende er Dalaopprøret i 1743 plassert her. I dette kapitlet savner jeg først og fremst presentasjon av en viktig institusjon i svensk samfunnsliv, nemlig førsteinstansene i rettsvesenet; bygdingene på landsbygda og rådstueretten i byene. Det er vel og bra med en lengre presentasjon av sockenstemman i et annet kapittel. Men den arenaen som i første rekke involverte folk i lov og rett var tingene. Tingene hadde en dobbelt funksjon i både å ansvarliggjøre lokalsamfunnet, men samtidig demonstrere og dermed opplyse folk om virkningen av ny lovgivning. Her – vel så mye som i den rike tidsskriftskulturen – vil jeg mene en finner grunnlaget for bondestandens engasjement i lovgivningsspørsmål i Riksdagen og bakgrunnen for bøndernes *besvär*, supplikker, til lovgiverne.

Lesernes forventninger

Sveriges historia bind 5 vil sikkert få mange fornøyde lesere. Innen det akademiske miljøet vil boka finne entusiastiske lesere i de tverrfaglige 1700-talls-selskapene som er etablert i Norden. De økonomisk- og sosialhistorisk interesserte vil finne mange beskrivelser av forbruk i by og bygd. Man skades ikke av å lese om hovedstadens kulturuttrykk. For denne anmelderen vil det fortsatt være et kvalitetskjennemerke ved et historieverk at en kan finne bred behandling av økonomisk, sosial og politisk utvikling, og at en for eksempel kan slå opp nøkkeltallene for import og eksport, demografisk utvikling m.m.. Som for eksempel at 30 % av Sveriges import var korn og at jern utgjorde 70 % av eksporten. Derfor vil fortsatt gode, gamle Carlsson og Rosén være trygge å ha i hylle, sammen med Behre, Larsson & Österberg og Lindkvist & Sjöbergs svenske historier, og selvsagt med *Det svenska jordbrukets historia* som oppdatert referanseverk.

Noen stor tese, noen grundig nytolkning av perioden 1721–1830 finner jeg ikke i dette bindet. Forfatterens pretensjon synes først og fremst å ha vært å skildre et rikt kulturliv, og det har hun lyktes med.